

БЪЛГАРИТЕ В СЕВЕРНОТО ПРИЧЕРНОМОРИЕ

ИЗСЛЕДВАНИЯ И МАТЕРИАЛИ

ТОМ ДЕВЕТ

ПОЕЗИЯТА НА БЪЛГАРИТЕ ОТ УКРАИНА И МОЛДОВА — ТРУДНИТЕ ПЪТИЩА НА ИДЕНТИЧНОСТТА

Елена Налбантова

*Тук в Буджака съм аз «повторя»,
а на Балкана е пъпната ми връв.*

Мих. Бъчваров-Бондар

В предлаганата работа моят интерес е насочен към поезията, създавана през последните 40 години от потомците на преселилите се преди повече от два века в Буджака българи¹. Поради конкретните политически обстоятелства, в които са поставени, независимо, че сред разглежданите тук творци, с изключение на двама, които са родени в Молдова², останалите са родени в Украйна — предимно в Одеска област³, а един от тях в Таврия⁴, всички те дебютират в Кишинев. Разполагам с интересно официално писмо, което документира причината за това, творческият дебют на младите български творци от Украйна да се реализира в столицата на Молдова. Писмото е от 14 декември 1987 г. и е подписано от ректора на Литературния институт «Максим Горки» и секретар на управлението на Съюза на писателите на СССР Е. Ю. Сидоров, а е адресирано до председателя на Съюза на писателите на Молдавска ССР Йон Чобан. С това писмо се отправя молба за съдействие при реализацията на един от випускниците на института.

«Многоуважаемый Ион Константинович!

Литературный институт имени А. М. Горького СП СССР несколько лет назад окончил одаренный молодой поэт и переводчик, болгарин по национальности, гражданин СССР, Владимир Калоянов. Его творчество и он сам хорошо известны в Болгарской секции Союза писателей МССР.

С 1986 г. его работы регулярно печатаются в районных и республиканских газетах Молдавии на болгарском языке.

Ректорат Литературного института имени А. М. Горького убедительно просит помочь в трудоустройстве В. В. Калоянову. Кишинев — един-

ственный город в Советском Союзе, где есть возможность издаваться советскому гражданину, чей родной язык — болгарский.

С сердечным уважением

Ректор

*Литературного института имени А. М. Горького СП СССР,
секретарь Правления Союза писателей СССР*

Е. Ю. Сидоров

(подпис)» [9]

Уточнението в последния абзац дава отговор на въпроса, защо не в някой украински град, а именно в Кишинев дебютират всички пишещи на родния си език значими бесарабски творци⁵ през втората половина на XX в. Нека още веднъж повторим — в продължение на много години Кишинев е единственият град в огромната държава, наречена Съюз на съветските социалистически републики, където нейният гражданин, чийто роден език е българският, има известна възможност да публикува своите творби⁶. Ето защо не само историята на издаването на повечето от разглежданите тук стихосбирки, но и житейските пътища на техните творци се оказват свързани със столицата на Молдова. В този град повечето от тях получават висшето си образование, в този град повечето от тях търсят и професионалната си реализация до политическата промяна в началото на 90-те години на XX в. И макар че само най-неспокойните духом се отправят през следващите години в едно мъчително подвижничество между родните простори и историческата прародина, за всички тях можем да използваме образа, създаден от Мих. Бъчваров-Бондар в заглавието на последната му стихосбирка. Всеки един от тях цял живот е бил не по своя воля и не по свой избор «скитник сред ветровете».

За гранична година в хронологията на новата поезия, създавана от бесарабските българи, можем да приемем 1967 — годината на излизането на първата стихосбирка на доайена на тези творци — Петър Бурлак-Вълканов⁷. Неговата последна за сега стихосбирка — «Стара планина», издадена през 2004 г. в гр. Одеса, слага и горната граница на предлаганите тук от мен наблюдения. За тези по-малко от 4 десетилетия в полето на българското слово зазвучават гласовете на бесарабските българи чрез поезията на Петър Бурлак-Вълканов, Нико Стоянов и Михаил Бъчваров-Бондар, на Владимир Калоянов, Георги Барбаров, Тодор Стоянов и Тая Танасова-Тодорова. До тях се нареждат още неколцина творци от различни поколения, които доуплътняват тези гласове⁸, и така в културата не само на Украйна и Молдова, но и на България се появява нова територия, споделяща уникалния опит на пребиваване между две родини. Това е слово, оголващо една екзистенция, осъществяваща се на странната и изпълнена с дълбок трагизъм граница между «своето» и «своето». Това е поезия, родена от трудната за артикулация и осмисляне драма навред да бъдеш «чужд», или както ще го назове с жестока искреност Мих. Бъчваров-Бондар, да вървиш през «живота си... без род и

корен» [3:8]. В автобиографичните бележки на неиздалата своя стихосбирка Ана Малешкова можем да прочетем откровението «винаги съм била разпъната между две държави, два езика, два дома» [11:63]. «Две люлки, две родини ме люлеят» ще сподели принадлежащата на последното поколение бесарабски творци Аня Кострова-Терзивец⁹. В поантата на една от творбите на Таня Танасова-Тодорова ще проплаче мъката на скитника:

*Вървят на изток стълбове, дървета.
И селото остава в долината
и аз съм също там, там, откъдето
съм тръгнала веднъж към самотата.*
(Заминаване) [13:17]

Може би най-силната творба, споделяща опита да оцеляваш, потопен в онова, което Мирча Елиаде нарича «ужаса на историята», е стихотворението на Георги Барбаров, носещо за заглавие «клејмото» на тази съдба — стихотворението «Преселници»:

*Някога биле деца на земята си.
Сега са камъни на чуждите гробища.
Сега са облаци в чуждите небеса.
Сега са ангели в далечните църкви.*

Не случайно творбата носи посвещение «На Олга Барбаров, посланик на Уругвай в България» [11:110]. Поставено в контекста на «чуждите гробища» и «чуждите небеса», името на далечната презокеанска държава се превръща в символ на безпределното, вселенско скитничество «сред ветровете».

Цитираните стихове ни изправят пред най-важния въпрос, който по един по-открит или по-прибулен начин присъства и в съдбата, и в поезията на бесарабските автори — въпроса «кои сме ние и защо сме на този свят?» Появата на подобна тревога говори за кризата на идентичността, която тези творци преживяват. Всички те са израснали в една силно затворена и подчинена на традиционни принципи на живот и общуване българска селска среда, а — както ще напише Мих. Бъчваров-Бондар —

*със селското сърце човекът
сред градски шум се пази и се ниши.*
(Омръзнал ми е този градски шум)

Поезията на бесарабските творци споделя трудните уроци как се живее сред непривичния «градски шум с неоновослепящи афиши»¹⁰ и «в плен», на бетонните стени и високите етажи¹¹. Това битие изправя героя пред изпи-

танието да се интегрира в новата и външна култура — изпитание, което той може да осъществи с успех единствено, ако успее да конструира, да «измисли», както ни учи един от големите психолози на ХХ в. Е. Ериксон — своята собствена културна идентичност.

Поезията на бесарабските български творци е създавана без собствена литературна традиция. Нейните автори израстват в чуждоезикова образователна среда, а със словесността на прародината си се запознават по собствен начин и до голяма степен спорадично. Тяхното творчество е призвано да ословеси духовния опит на една общност от няколко стотин хиляди души, живели в продължение на около два века на една и съща територия, но в няколко различни държави. Тази сложна историческа съдба не позволява на общността да си изгради единно и характерно за модерната епоха национално съзнание и това е възлов епистемологичен проблем, пред който бесарабските творци са изправени. Тяхната родна общност идентифицира себе си като българска по предание, по традиционна култура и по език, който обаче никога не е получил реалната перспектива да си изгради книжовна норма. Ето защо анализираната тук поезия е създавана на книжовния език на прародината България, усвояван от бесарабските автори вторично и несистемно. Това без съмнение е факт, който в някаква степен определя качествата на тяхната продукция, превръща се в допълнителна пречка пред творческия акт и неговата спонтанност.

Езикът е филтърът на етноразличителното в чувствителността и в артикулирането на света, и това можем да видим при проследяване например на появата в разглежданата поезия на диалектизми, специфични за родните говори на поетите. Тези етномаркери се появяват именно в творби, в които словото рисува почерпания от автора си общностен опит и отсъстват в стихотворения, споделящи по-универсални преживявания или посветени на теми, взети от националната българска история.

«Ний няма към влачанката с умора) да крачим през главанските баири», «ергените ... сядат) до своите моми — «кадънки» ще прочетем у П. Бурлак-Вълканов («Мама», «Моите бесарабски българи»), «добиче брезю», «шира бучи в ширапаните» ще пише Мих. Бъчваров-Бондар («Омръзнал ми е този градски шум», «Гроздобер») и за читателя това са стихове, в които смисълът на думи като *влачанка*, *ширапани*, *кадънки*, *брезю* идва не чрез познанието, а чрез ореола на нещо безвъзвратно изгубено и непознато, но именно затова и събуждащо в душата му негата по собствения уникален и интимен опит на детството и на несподелимото минало.

Тези диалектизми отвеждат към сложността на изграждането на една по-различна от регионалната и от етническата общностна идентичност.

Идентичността е проблем, който се поражда в състояние на криза. Тя «става видима в пресечната точка на две култури, два идеала, които в

практически план фрустрират индивида или групата, а в теоретичен релативизират абсолютните ценности и безвъпросните нагласи» [7:23]. Идентичността е голямо изпитание именно пред модерния човек, тя е неговият «входен билет» към успешната социализация. Ето защо въпросите кой съм аз и защо съм разпънат между два свята и две родини, защо съм обречен да бъда като «камък на синора», както ще озаглави Мих. Бъчваров-Бондар втората си стихосбирка — тези въпроси се изправят с максимално сложни и трудноназовими граници пред бесарабските български творци едва през втората половина на ХХ в., когато социалните промени провокират излизането им от затворената селска самодостатъчна общност и ги изправят пред срещата с други култури и традиции. Тези въпроси са истинското изпитание пред тяхната чувствителност и пред тяхната мисловност. Подобни въпроси рядко са стояли пред литературата на прапродината, за повечето от нейните творци това не е бил същностен проблем и тя не е изработила слово, с което да ги назове¹². Изработването на това слово, проникването в метафизичната същност на състоянието да пребиваваш на границата на «своето» и «своето» е голямото изпитание и голямата задача пред бесарабската българска литература. Това е и най-травматичната тема, най-дълбинната болка в тази поезия. Не случайно едно от «програмните» стихотворения на П. Бурлак-Вълканов е озаглавено «И попитах» [11:57]. А питането е за това къде са корените ми, с какво да свържа миналото и духовното си наследство:

*Сто въпроса блъскат се във мене,
сто въпроса — неизказан свят.
— Де е дядо ми със своето време,
— Де коравите му жили спят?*

И макар че, твърде патетично и плакатно, творбата завършва с отговора на България «Дядо ти? ... Той подпира моята снага», в друга своя творба [2:7] поетът ще признае, че «златокъдрата» шир на Буджака кара сърцето му да трепва във въпроса «син ли съм на тез нивя, (...) Син ли съм или пък не (...)»

*И под тоя небосвод
на Буджака древен
/за/що живее моят род ...
(Край ти мой небесносин)*

Въпросът «защо сме тук, защо тук живее моят род?» без съмнение си задава всеки бесарабски българин. Няма човек, с когото да съм разговаряла при срещите си из Бесарабия, който да не е намирал повод да се докосне някак в разговор до времето на робството и на страхоите, които предците

са преразказвали от поколение на поколение. По селата из безкрайната буджашка степ пеят от край до край, с всичките и куплети «Хубава си, моя горо», без да се интересуват кой е написал текста, и без в личния си опит да са имали възможността да стоят «под дебели сенки» — в Буджака има много ниви и много слънце, но гори с дебели сенки няма. На всички тези хора обаче «Хубава си, моя горо» говори с една непреодолима и неунищожима от времето носталгия. А носталгията е мъка по изгубеното и болка «защо съм тук?»

И затова с такава популярност се е сдобило стихотворението на Нико Стоянов «Българин да си остане»:

*Напуснал свидните Балкани
не за да търси лек живот,
а българин да си остане
и да опази своя род!..¹³*

Това е прекият отговор, разбираемото за всеки «обяснение». Поезията обаче е нещо много по-сложно и фино от директно артикулираните отговори.

С особено важна роля в разглежданата поезия е натоварен един исторически факт — това, че преди да създаде българската държава на юг от Дунава, нейният пръв владетел, хан Аспарух се е бил установил със своя народ в пределите на днешна Южна Украйна от Азовско до Черно море. За непосредствен изходен пункт на своя преход към днешна България Аспарух използва територията, която в онова далечно време са наричали Онгъл, а днес се нарича Буджак. Така родните простори на бесарабските българи се оказват свещените огнища на българското минало, а Аспарух се осмисля като праотеца, докоснал със своя поглед и своите стъпки мястото, в което след повече от хиляда години съдбата е отвела преселниците. В няколко стихотворения на Н. Стоянов този мотив е централен, а едно от тях дори със заглавието си чертае древния път «от Буджака до България». Ето защо Аспарух става особено важен персонаж в митологията на бесарабските български творци, той — както и за прародината — и за тях е осмислян като културния Герой, като демиурга.

Съсредоточаващо всички посоки на търсения смисъл е стихотворението на Т. Танасова-Тодорова «От Онгъла», което дава заглавието и на третата ѝ стихосбирка:

*От тук е тръгнал Аспарух,
от Онгъла и към Балкана.
Оттук. Свидетел е Ялпук,*

*да ни напомня той останал.
Видяла, знае тази степ,
че тук прабългари живяли.
/.../
Оттук България голяма
е взела нещо като дух,
дух, който другаде го няма.
/.../
Оттук е тръгнал Аспарух.
...
Но жив е неговият дух —
Той в нашите сърца попива. [13:5]*

Това стихотворение е много важно за моя анализ, защото то всъщност оголва изключителни, фоновни потребности на идентичността. В него, както и в «От Буджака до България» на Н. Стоянов, експлицитно е конструирана връзката между «двете родини», а това позволява безпроблемното мотивиране на културната идентичност на бесарабските българи като принадлежащи на единното поле на «българското». «Набавянето» на общ прародител и за «двете» Бългрии — «голямата», разположена далеч на юг, и «малката», приютила се край езерото Ялпук — затваря уязвимите пробиви в народностната идентичност на бесарабските българи, «отменя» болезнения факт, че преди два века са напуснали прародината.

В творбата на Т. Танасова-Тодорова са изравнени днешните бесарабски българи с прабългарите на Аспарух не само и не толкова чрез мястото, колкото чрез модусите на битието. В едно от емблематичните творби на бесарабската поезия — «Моите бесарабски българи» на П. Бурлак-Вълканов — най-съществените черти от груповия портрет на тези хора са «калпаци агнешки», «ръце попукани» от коравия чернозем и «песни стари». Битието на овчари и орачи, както и песните, които придружават героите на тази поезия във всеки миг от живота им, са постоянният опознавателен белег на бесарабските българи и в творбите на други поети. А в привлечената по-нагоре творба на Т. Танасова-Тодорова същите роли са отредени на аспаруховите прабългари, на предците:

*Земя орали и овце
отглеждали и песни пяли.*

Именно тази общност в битието в най-голяма степен стабилизира връзката между времената и конструира единен стереотип за бесарабския българин — стереотип, спекулативно припознат като типичен и за прабългарите на Аспарух. Защото за националната митология аспаруховите българи са войни и конници, а не овчари и орачи. Това «разминаване» на стереотипните образци

илюстрира самостоятелността на търсене на брод през дебрите на идентичността, която най-проницателните сред бесарабските творци постигат. И това е техният специфичен принос към общобългарската митология.

Образът на древните конници на Аспарух също бива привлечен в тази поезия, като в този случай в него се търси символиката на духовната свобода, на неподвластността нито на времето, нито на ограниченията на ежедневието. Образът на конника¹⁴ и още по-силно образът на коня в тези случаи също е призван да освидетелства връзката с предците, романтичната увереност в безсмъртието на колективния дух:

*Една далечна конница — луд вятър,
е мойта песен предопредила,
препуска под небето — хански шатър —
й дава й самият Тангра сила. [8:6]*

Така класическата функция на коня да бъде психопонт, водач на душите през световите, получава в поезията на бесарабските творци своето красиво превъплъщение.

За значителна част от продукцията на бесарабските творци е характерно привличането на мащабни символи, заети от националната митология на България или създавани по нейно подобие, но по-непосредствено свързани с битието на българите в Буджака. В поезията често се разиграва номенклатурата на националните български герои, както и ключови топоси на изконното етническо землище, от което някога са тръгнали бесарабските българи в своя път «сред ветровете». И двата мотива са особено силно работещи при П. Бурлак-Вълканов. Ето защо не е случайно, че последната му за сега стихосбирка — като своеобразен контрапункт на заглавието на дебюта му — е наречена с името на топонима, символизиращ България: стихосбирката се казва «Стара планина». Ако си припомним титута на първия му поетичен сборник — «Моя южна равнина» — може да изградим ялната и стабилна за повечето творци парадигма на движението в пространството — от Буджака към Балкана, но и неизменното връщане назад — в предела на родния «край ти мой небесносин».

В своето изследване за бесарабската поезия Св. Василев подхвърля идеята за наличието «на един организиран диалог между равнината и планината, между Буджака и Балкана (които няма да бъдат само географски носители, но и емблеми за землищата на Метрополията и колониите)» [6:77]. Този «диалог» напомня активно работещата в литературата на България опозиция и връзка между високото и ниското, между Балкана и полето.

България в поезията на бесарабските творци е натоварена с ролята на свещените предели, на обетованата земя. За родения в безкрайните равнини на Буджака най-впечатляващи при срещата с България са планините, които навред се изправят пред погледа. Естествената природна отлика между родните полета и «свидните Балкани» е подкрепила изграждането в поезията на образа на България като символ, поемащ смислите на «свещената планина», изкачването по която «бавно, стъпка по стъпка» (Мих. Бъчваров-Бондар) е осмисляно като стигане до най-същностните ядра на битието. Тя се появява като свещения център, буквално като мястото на своя бог напр. в стихотворението на Н. Стоянов «От Буджака до България»: «навърх Балкана,/ ... нявга като скулест бог,/ гордо бе застанал хана» [11:77].

Най-често в стихотворенията се споменава Стара планина (Балкана), която напр. в едноименната поема на П. Бурлак-Вълканов е мислена като събирателен символ на всички български планини и на българските предели изобщо. Топонимите Стара планина, Балкана, Витоша ще срещнем и в стиховете на Н. Стоянов, Мих. Бъчваров-Бондар, Т. Танасова-Тодорова. Образът, в който се стабилизира «свещеното» живеене на Балкана, по подобие на фолклора и националната литература, е образът на волния, свободен и «корав» хайдутин. Битието на хайдутина за бесарабските поети е неотменен блян или сън:

*Балкане мой, (...) до дънера ти аз ще спя — хайдутин...¹⁵
И сънувах юнаци) от Балкана хайдушки ... 16*

Към символиката на топонимията на България се обръщат почти всички поети¹⁷. Тя е гръбнакът на важното за вникването в модела на света, строен в бесарабския интертекст, стихотворение на П. Бурлак-Вълканов «И попитах». Тук чрез имена на места, символни както за историята на България, така в много по-голяма степен за историческата памет на бесарабските българи, се води диалог с такива географски български предели като Странджа, Добруджа и Тунджа. Именно те са непосредствено свързани с началните точки на преселението на бесарабските българи — повечето от тях тръгват към Бесарабия от Странджа и Добруджа, а Тунджа е реката, протичаща край градовете, дали най-много бежанци след Одринския договор между Русия и Турция от 1830 г. В стихотворението са назовани още планината Родопи, манастирът Рилски и историческият връх Шипка, който е символ с важно значение не само за България, но и за бесарабските българи. Този връх националната митология свързва с най-великия подвиг на доброволческите български отряди по време на освободителната за България руско-турска война от 1877-1878 г. Символичен този връх е и за бесарабските българи, защото в тези отряди от доброволци се включват и няколко стотин преселници. Мих. Бъчваров-Бондар е потомък на един от тях и за важността на

този факт свидетелства на първо място изборът на псевдонима Бондар, което всъщност е прозвището на дядото-опълченец. Този факт всеки от читателите на Мих. Бъчваров-Бондар научава от епиграфа «На прадядо ми Димитър Бондар, опълченец от Бесарабия», предхождащ особено важното именно от гл. точка на идентификационните стратегии негово стихотворение «На Шипка»:

*Бавно, стъпка до стъпка,
тихо, с дъх затаен,
аз се вдигнах на Шипка
...
Паметта ме накара
тука днес да съм пръв —
зрънце от вашата вяра,
капка от вашата кръв.
/.../
Гордост, дядо, без мяра
тупка в моята гръд ... [3:79-80]*

От националните герои с популярност се ползва паметта за хайдутина и за естествено мислените като продължители на неговото дело революционери Ботев, Левски, Олимпи Панов, Даме, Райна Княгиня. Тази тема отново е най-продуктивна в творчеството на П. Бурлак-Вълканов, чийто поетически натюрел е предразположен към патетиката и плакатното. В неговите творби както хайдутинът, така и революционерите се появяват като символи, без конкретика или подробности при споменаване на имената им.

По-различно е интерпретиран символът «Ботев» в творбата на Вл. Калоянов «Памет». От разглежданите тук поети Калоянов е сред тези, които стоят максимално далеч от декларативното и монументалното и дори когато се докосва до теми, предполагащи подобна интерпретация, успява да създаде творби, споделящи съкровени интимни пространства на поетовата душа, а не величавите територии на колективната чувствителност. Така е и в стихотворението, посветено на Ботев, в което всъщност патетиката е разрушена и е оголена драмата на пожертвалия до край себе си, но останал самотен и неразбран и в живота, и в смъртта човек:

*Тук верен на народа е, където
е паднал, от народа неразбран.
.....
застинал той в гранит — самата младост
извяяна като нестихващ вик. [8:6]*

Така Калоянов създава един контрапункт на пропагандния тип строе-не на общностната идентичност и дори чрез експлоатацията на образцовите й символи предлага друга стратегия за конструиране на ценностните кодове, фундирани върху интимни и дълбоко вътрешни човешки основания.

Това изключение обаче идва да подкрепи едно по-общо наблюдение за пространствената организация на света, изграден в интертекста на бесарабската българска поезия. Ясно се откроява опозицията «тук, в Буджака» / «там, в България» / «свидните Балкани»/. Битието «тук» е сведено до непрестанния труд сред равнината, в селския дом или двор, и до неизменния цикъл на празниците. Емблематично за тази тема е стихотворението на П. Бурлак-Вълканов «Моите бесарабски българи», но нивите, степта, житата, лозите и гроздоберът, «шетането» на майките в стаите и ритуалните заколения на животни в двора са чест мотив и в творбите на останалите поети.

«Там», «България» е мислена не само като «свещената планина». При строенето на опозицията «тук, в Буджака» — «там, в България» вторият топос е мястото на волното, непокорно и героично живеене — «под слънцето» на Буджака «човекът поле ореше, сееше, косеше» (Мих. Бъчваров-Бондар, «Балада за орача и песента»), а в митичната България, която се появява във вечерните песни на майките, живеят «юнаци ... всички с черни мустаци, с остри саби и пушки.) И в очите им огън) чист, юнашки гореше» (Мих. Б.-Б., «Пееше мама»). Примерите могат да се умножат, но те само ще доуплътнят физиономичността на посочената опозиция. И това особено видимо изпъква в стихотворението на П. Бурлак-Вълканов «Кара Марин» [5:15]. В неговия финал става ясно, че това е име на «едно селце» в Буджака и творбата се пита «Какъв си бил, Кара Марин? Дали пъдар, ..., войвода млад, или овчар?! А може би на Ботев брат или другар?» Аурата на героя е градена от образи като «куршум свисти», «боен глас», «неравен бой», «загина», като — това е важен щрих, тъй като потвърждава общата опозиционна установка, която наблюдаваме тук — питането предполага смъртта му в Балкана: «В какви места, в чия земя, в неравен бой, кажете ми, Балкани, вий, загина той?» Другарите му пренесли спомена за него в Буджака и съхранили името му в името на селцето си. Стихотворението ги вижда «по тоя кър, по тоз Буждак» да сеят и да зидат «къшурки» — битие, което предопределя и тяхната безименност в творбата. Така пределно релефно Балканите са сведени до мястото на героичния подвиг и смърт, а Буджака — на мирния, профанен, но гарантиращ колективното бъдеще селски труд. Тази конструкция се проявява във всички творби, в които се появява образът на дедите, на митичните предци, живели в свещените български предели, напуснати някога от бесарабските българи.

Всъщност ще сме казали само половината, ако не споменем, че поезията на бесарабските творци е изпълнена не само с топонимите на прародината. Чрез своите творби те «усвояват» за българската словесност една

нова територия, в която землището на етноса се назовава буквално, а не символично. Не случайно Вазов е синоним на писателя в тази поезия¹⁸. Подобно на «патриарха» и бесарабските поети осветяват чрез творбите си своите родни села и градчета, рекичките, които пресичат детските им спомени. Твардица, Тараклия, Болград, Валя-Пержей, Кортен, Чийшия, Исирлия, Лозоватка, «Киргиш-Китай — една рекичка» — тези места стават част от землището на българите благодарение на бесарабските поети. В тяхната лична митология те са точно толкова достойни за поезия, колкото и Янтра, Царевец, Трявна.

Тези места са убежищата на спомена и на детството, в тях чакат остарелите майки и бащи, те са интимно-малката своя родина, която се оказва недостатъчна не поради порив към непознати земи и нови откривателства. Въпреки цялата си уютност и красота, тя е недостатъчна, защото някъде «на юг» е истинският дом на душата за бесарабските български творци.

Така бесарабската българска поезия ни изправя пред непреодолимото безпокойство на живеещия между две родини. На неосъществената адаптация към света, на травматичната липса на единственото съкровено «свое». Въпреки изпробването на различни стратегии за постигане на цялост и завършеност на личностната идентичност, травмата на раздвоеността, болката по невъзможността да се възстанови пространственото единство на «своята» територия, чувството за «разпръснатост» по света остава¹⁹.

Това предопределя до голяма степен и тематичният регистър на българската поезия, създавана от бесарабските творци. Всеки един от тях в една или друга степен е изкушен от проблемите на общностната и личностната идентичност, за всеки един от тях тя е неразрешимо изпитание. Тръгващи към срещата си със света от уюта на своята силно затворена селска общност, тези поети — дори и най-младите сред тях — все още носят твърде много от психическите установки на колективния човек. Срещата им с един живот, където единственият източник на легитимност, последната граница на «своето» е тялото и неговите стратегии за постигане на смислоградищ дискурс, те все още споделят незнанието и неумението да преодолеят потребността от трансцендентното, от Другото, от «външни» стойности като родина, колективни идеали, ценности и завети.

Това диктува и избора на типа поезия, която бесарабските български творци създават. Тя е с неизменно присъстващ епичен елемент, сюжетна, често подчертано автобиографична. Засилено е използването на различни паратекстуални елементи като посвещения, епиграфи, уточнения на мястото и евентуално времето на създаване на творбата, бележки под линия, а в някои случаи дори прозаични конкретизации на повода за нейното написване²⁰. Единственият за сега сигурно звучащ женски глас — този на Т. Танасова-Тодорова — споделя пределно традиционна представа за женско щастие: непроблематична и непреодолима мечта за свой дом, любим мъж, деца:

*Искам и аз да имам къща —
ни малка, ни голяма.
И в нея вечер да се връща
тоз, с който искам да сме двама.
Искам да си имам къща —
/.../
Деца тихо да приспива...²¹*

Нейната героиня е чакащата влюбена жена, потопена в женската си самота. Пътуването, скитането е видяно като нещастие. То я отдалечава жестоко, откъсва я от нейния модел за щастие, който е въплътен в седналиите «гордо» на пейките пред своя дом хора²².

Дори когато споделят най-интимните личностни преживявания и най-съкровените размисли — тези за собствения житейски финал — бесарабските български творци са подвластни на класически ценностни кодове. Те мислят полагаането в отвъдното като притежаващо смисъл и то именно ако бъде постигната възможността за «набавяне» на място в колективната памет:

*Велика и малка, моя и недостъпна,
държава на толкова скитници,
БЪЛГАРИЙО,
не в твоите небеса искам да летя,
не в твоите треви искам да газя,
а сън спокоен да заслужи в земята ти.
И върху камък,
оплакан от праядовците,
името си да оставя.
И да ти се присъня!²³*

Ако качествата на една поезия се определят от способността ѝ да ословеси същностни преживявания на общността, която я създава, и да очертае драматичните духовни приключения на своя творец, поезията на бесарабските български творци успешно изпълнява тази си роля.

БЕЛЕЖКИ

¹Буджак както и Бесарабия са исторически области на територията на днешна Украйна и Молдова. Преселенията на българи тук се осъществяват още докато тези предели са в Османската империя, но миграцията на цели селища от България е свързана с руско-турските войни от края на XVIII и първата половина на XIX в. Особено

масово е преселението след т.нар. Одрински мир от 1830 г., в резултат на което големи райони в Югозападна България — в Странджа, Сливенско, Ямболско и Карнобатско са буквално обезлюдени и в резултат се променя техният демографски облик. Част от бесарабските българи се преместват ок. 1860 г. в Таврия след присъединяването, по силата на Парижкия договор, на Южна Бесарабия към Румъния. Компактно българско население е имало до края на Втората световна война и на полуостров Крим, но след депортацията му в средата на 40-те години на ХХ в., то е подложено на силна асимиляция, в резултат на което днешните негови потомци почти напълно са забравили родния си език и онези, които се реализират като писатели, пишат на руски. В настоящата статия това творчество не се интерпретира.

²Георги Барбаров, с. Кортен, Чадърлунгски район; Таня Танасова-Тодорова, с. Валя Пержей, Чадърски район.

³Арцизки район — Петър Бурак-Вълканов, с. Бабата (Островное); Нико Стоянов, с. Нова Ивановка; Болградски район — Михаил Бъчваров, с. Чийший (Огородное); Тарутински район — Тодор Стоянов, с. Исерлия (Волное).

⁴Владимир Калоянов — с. Вайсал (Лозоватка), Приморски район на Запорожка област.

⁵За облекчаване на изложението по-нататък в текста ще използвам вместо определението «бесарабска и таврийска» наименованието «бесарабска» поезия и съответно бесарабски творци. Един от поети, чието творчество се има пред вид в настоящото изложение — Владимир Калоянов — е роден в Запорожка област от потомци на вторично преселилите се през 60-те години на ХІХ в. от Бесарабия в Таврия българи. В досегашното писане за българските творци от Украйна и Молдова вече е започнало да се налага определението «бесарабски». За сравнение вж. напр. единствената за сега книга, посветена на тяхното творчество: [6], или трите антологии, включващи и тяхната поезия: [14;11;2].

⁶Макар и да има моменти на известна свобода, десетилетия наред ситуацията в СССР практически не позволява на пишещите на български език творци да се реализират пълноценно. Особено силен погром претърпяват те след 1937 г., когато мнозина са подложени на една или друга форма на репресия. Лапидарна характеристика на годините след Втората световна война прави Виктор Чеботаев — един от авторите, включени от Н. Стоянов в «Сборник на българската бесарабска поезия (ХІХ-ХХ в.):» «След войната и след гибелта в сталинските гулаци, най-талантливите български младежи вече не бяха сред нас. А нашата литературна българщина почти не дишаше. Всичко навсякъде бе тихо, по съветски спокойно и глухо. Творчеството на редица български бардове ... за дълго-дълго затихна ... Макар после, щастливи, някои и да имаха някакъв контакт с България, той бе слаб, неефективен и винаги се тормозеше от двете страни на границата ...» [11:40].

⁷Опит за периодизация прави Светлозар Василев. Годината 1967 той сочи за начало на нов етап в това творчество: «1967 г. — издадена е първата в следвоенния период българоезична стихосбирка «Моята южна равнина» от П. Вълканов с уводни думи от А. Германов. Това е и началото на съвременната бесарабска литература.» [6] Без да взема конкретно отношение по въпроса за евентуалната периодизация на бесарабската българска поезия, в единия от кратките биографични очерци, с които придружава подборките

от стихове в антологията «Сборник на българската бесарабска поезия (XIX-XX в.), нейният съставител също отделя 60-те години на XX в. като начало на нов етап. [11:21].

⁸В най-машабно замислената за сега сбирка на бесарабска лирика нейният съставител Нико Стоянов е включил 32 поети (в томчето са представени с по едно стихотворение още трима автора, за които обаче не е правомерно да се мислят като принадлежащи на тази поезия). Напълно разбираем е стремежът на съставителя да се опита да въведе в публичното пространство максимално количество имена, като има предвид изключително слабия досегашен интерес към словесното творчество на бесарабските и таврийските българи. Част от стихотворците в антологията по една или друга причина не са успели да реализират таланта си, но сред творците от поколението, получило шанса да публикува през 30-те години на XX в., особено силно се откроява Тодор Ненчев, чиито творби са преведени от румънски на български от Нико Стоянов. Стихотворението му «Тате» би могло да заеме достойно място сред българската елегична лирика.

По-голяма строгост при подбора е проявена в сбирката «Цялата болка на Бесарабия», където, по думите на съставителя, са намерили място «седем поета и една поетеса». Както пише Св. Василев, който отделя в книгата си място на този проблем, «въпросът за точния брой на поетите и писателите бесарабски българи няма да превръщаме в спор... Формулата «седем плюс един» не е нито крайна, нито завършена, както не е завършен съвременният етап на литературата им.» [6:38].

Илюстрация на тази незавършеност дава антологията «Бесарабски изгрев». Тук са включени 12 автора, като трима от тях са тепърва начеващи лирици.

⁹Костова-Терзивец, А. Две люлки, две родини [2:68].

¹⁰Бъчваров-Бондар Мих. Омръзнал ми е този градски шум [3:24].

¹¹Стоянов Н. Синкав мираж [11:84].

¹²Бихме могли, разбира се, да причислим част от романите на Константин Петканов, които обаче — доколкото може да се съди от разглежданата тук поезия — не само поради жанровите си различности не влизат в полезрението на нейните творци. Една от най-силните творби в българската поезия — стихотворението «Арменци» на П. Яворов — рисува драмата на преселника, на изгнаника, но не случайно тази творба също не е сред компонентите на междутекстова комуникация, която бесарабската поезия осъществява с поезията на България. Яворовото стихотворение рисува драмата на социално маргинализираната група, изживяваща се в опозиция на целия свят. Социалният и битиен опит на бесарабските преселници, ословесяван в разглежданата тук поезия, има принципно различен характер. Това е една оседнала след преселението общност от «орачи и овчари», които строят своя нов дом, враждайки в него пренесените през пространството и времето традиционни празници и фолклор. Парадигмално за картината на живота на тази общност е стихотворението «Моите бесарабски българи» на П. Бурлак-Вълканов [5:13]:

*Те не забравиха до днеска
на сватба с бъклица да канят,
ни песни стари, ни обреди ...*

*О, не забравиха до днеска
те своя български език.*

¹³Стоянов Н. Българин да си остане [12:8]. В други издания стихотворението е озаглавено «Моят род» [11:76].

¹⁴Срв. напр. «Мадарският конник» от Н. Стоянов [11:76]:

*... Каменният конник.
Той е българският дух,
в бъдещето устремен,
тръгнал чак от Аспарух,
бие днес копита в мен ...*

¹⁵Бурлак-Вълканов П. Към Балкана [1:198].

¹⁶Бъчваров-Бондар Мих. Пееше мама [3:11].

¹⁷Тук ще спомена само заглавията на няколко стихотворения от П. Бурлак-Вълканов — «Песен за Добруджа», «Добруджански дъжд», «Чайките в Добрич», «Изказване от Черни връх», «Рила се издига пак пред мен», и на поемата «Стара планина», дала името на последната му стихосбирка. Тази поема всъщност създава една грандиозна визия на българските предели и на българската история, а Стара планина се мисли като синоним на цялото българско време и пространство. При другите поети български топоними по-рядко се появяват в заглавие — «На Шипка», «Царева ливада», «Загоре» (Мих. Бъчваров-Бондар), «Нещо от Балкана», «Мадарският конник» (Н. Стоянов). Освен в самите стихотворения, те често се появяват и във финалния паратекст като уточнения къде се е родила творбата, като тази им употреба не е самоцелна, а впрегната в съзнателното дообогатяване на смисъла. При Мих. Бъчваров-Бондар, Н. Стоянов, Т. Танасова-Тодорова се постига допълнителното внушение за принуденото битие на «скитник сред ветровете».

¹⁸Бъчваров-Бондар Мих. Моят Пушкин, моят Вазов [4:17-18].

¹⁹«Разпръснати по света» е заглавието на последния роман на бесарабския български писател Ив. Ненов [10] Както можахме да се убедим от привличането и на заглавията на част от стихосбирките, създавани от бесарабските български поети, характерен белег на поетиката на тези титли е преднамерено търсената символика, говореща за средния проблем на техните герои — лишеността от «свое» пространство, от «свое» стабилизирано място в света.

²⁰Тук ще цитирам само част от въведението към стихотворението на Т. Танасова-Тодорова «На Петърчо», защото то синтезира същностни аспекти на разглежданите проблеми: «Ти ни върна в прародината, в България, за да се родиш ... Щастлива съм, че нашата прародина е твоя Родина. Но ми е тъжно, че още не си бил там, където сме родени ние, твоите близки. Където имаш баби, дядовци, много лели и половин село роднини, които още не са те видели.» [13:32].

²¹Танасова-Тодорова Т. Къща [13:18].

*Остават тук, на пейките, комшии,
поседнали до къщите си гордо.*

²²Танасова-Тодорова Т. Заминаване [13:16].

²³Барбаров Г. Молба [11:111].